

Montse Arbós Gabarró
Núria Arbós Gabarró

ACTES VIOLENTS A LA TERCERA GUERRA CARLINA A FULLEDA

Introducció

La motivació per a fer aquest treball és la voluntat d'indagar en una història de transmissió oral explicada pel nostre *padrí*–avi- matern, Valentí Gabarró Ventosa.

Segons explicava, a Fullea hi havia un home, de renom Pigat, que quan algú altre el molestava, li deia: "no em busquis les pessigolles, que a Tarragona m'hi he deixat la cullera!" Segons el padrí, això volia dir que havia estat pres a Tarragona, per haver matat un home.

Intentem contextualitzar-la, comprovar els fets, la ubicació, el protagonista i altres persones que hi van intervenir.

Les primeres recerques ens situen a finals del segle XIX, en el context de la tercera guerra Carlina, i també trobem altres morts violentes al nostre municipi i en el mateix període, i per aquest motiu decidim incloure-les en l'estudi.

Metodologia

Hem consultat l'Arxiu Municipal de Fullea (AMF), l'apartat de Jutjat de Pau, els llibres de naixements, matrimonis i defuncions, i els de censos i padrons municipals.

A través de la pàgina web de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT) hem consultat la documentació recentment digitalitzada de la Parròquia de Fullea.

També hem preguntat a les persones de més edat del poble si tenien cap referència del cas, d'aquest homicidi, de la ubicació de cal Pigat, etc.

S'ha utilitzat també la cerca per Internet de pàgines relacionades amb l'època històrica.

Context històric

La primera guerra carlina comença el juny de 1833 quan el pretendent Carles, germà del difunt rei Ferran VII, es nega a jurar lleialtat a Maria Cristina de Borbó-Dues Sicílies, regent de la seva filla, la reina Isabel II, que era encara menor d'edat.

Una part de la població, descontenta amb el règim absolutista del rei Ferran VII, dóna suport al pretendent Carles que hauria estat rei si el seu germà no hagués derogat la llei sàlica perquè la seva filla Isabel pogués succeir-lo al tron. Aquesta situació desencadena un període de guerres civils conegudes com les *guerres carlines*:

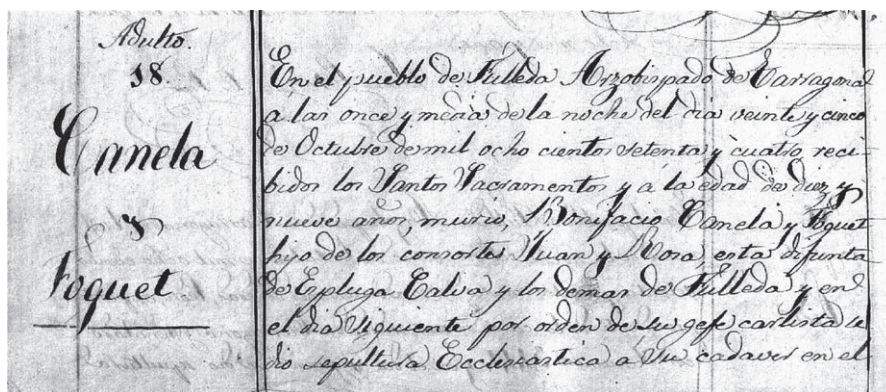
- Primera guerra Carlina: 1833-1840
- Segona guerra Carlina: 1846-1849
- Tercera guerra Carlina: 1872-1876

El cas del pigat

A través dels Llibres dels Arbres Genealògics de la Parròquia de Fullea de Mn. Boada identifiquem el nom i cognoms del Pigat. Es diu Ramon Pascual Arbós, va néixer el 27 de desembre de 1851 i era fill de Josep Pascual Vallverdú i Mariagna Arbós Domingo, de Fullea. El 25 d'octubre de 1874 va discutir amb Bonifaci Canela i aquest va acabar ferit.

"Resultando que encontrándose el pueblo de Fullea en 25 de octubre de 1874 dominado por los carlistas, y existiendo en el un comandante de armas y guarnición permanente de dicho bando, Bonifacio Canela, que perteneció á éste, llamó con insistencia en la noche del citado día a la puerta de la casa de Ramon Pascual, de ideas liberales, diciendo a éste que saliera, que lo quería matar; y habiendo salido disparó un tiro contra Bonifacio Canela, produciéndole una herida" (Sentencias del Tribunal Supremo en materia criminal, volum 1, any 1878, pàg. 67).

Arran de la ferida, Bonifaci Canela mor a les 24 hores i Ramon Pascual és acusat d'homicidi, però no va anar directament a la presó, perquè va presentar com a mínim un recurs de cassació:

Partida de defunció de Bonifaci Canela

"Fallamos que debemos declarar y declaramos no haber lugar al recurso de casación interpuesto por Ramon Pascual y Arbós, al que condenamos en las costas y á que, cuando mejore su fortuna, satisfaga 125 pesetas por razón de depósito; y remítase la correspondiente certificación."

Así por esta nuestra sentencia, que se publicará en la Gaceta de Madrid y en la Colección legislativa" (Sentencias del Tribunal Supremo en materia criminal, volum 1, any 1878, pàg. 68).

Vist el contingut de la sentència sembla bastant lògic que no prosperés el recurs perquè van entendre que no hi havia agressió ja que Ramon Pascual era a casa seva i no corria perill si no en sortia.

"yendo delito el hecho de matar un liberal a un carlista en armas, que lo provocaba y amenazaba, debió dictarse sobreseimiento libre; y segundo, el 9º de Código penal en su"

número 1º, y el 82 en su regla 5ª, porque ya no concurríesen en el hecho todas las circunstancias indispensables para eximir de responsabilidad criminal” (Sentencias del Tribunal Supremo en materia criminal, volum 1, any 1878, pàg. 67).

L'Audiència de Barcelona el 21 de setembre de 1877 el va condemnar per homicidi a 12 anys i 1 dia de presó i va complir la pena a la presó de Tarragona on va ingressar el 1879.

A l'arxiu municipal hem localitzat el document de llicència per acompliment de condemna de data 27 de maig de 1881, el qual es va enviar a l'alcalde de l'Ajuntament de Fullea per comunicar-li el seu retorn, tot i demanant expressament que no se li posés cap impediment per poder-ho fer. En aquesta llicència també hi consta que se li va abonar la quantitat de 18 pessetes que en concepte de “ahorros y socorros de marcha” li corresponien.

Tot i tenir idees liberals, el Pigat pertanyia a la confraria religiosa de Sant Esteve, amb el càrrec de responsabilitat de majoral menor l'any 1874. El 1875 hauria estat majoral major però ja no ho va ser, no sabem si perquè es va casar o perquè havia comès un assassinat.

Fent seguiment de l'arbre genealògic del Pigat, sabem que es va casar amb Maria Setó Domènech, el 17 d'abril de 1875.

A través de la seva germana Teresa, al testament de la qual hem tingut accés, deixa la casa familiar a la seva filla Rosa Sala, de la qual passa al seu fill Benici Cornet i és la que avui coneixem com *cal Fuster*, nom que s'origina en l'ofici al qual es dediquen per tercera generació.

Aquesta ubicació coincidiria amb la que explicava el padrí Valentí que havien tingut lloc els fets.

Com tantes famílies de l'època, el matrimoni Pascual-Setó van tenir almenys tres fills, tot i que cap d'ells va sobreviure als pares:

- Antoni, nascut al desembre de 1875, va morir el 4 d'agost de 1893, als 17 anys.

- Adelina Teresa Virgínia, nascuda el 9 d'agost de 1892, va morir el 28 de desembre de 1892, als quatre mesos.

- Al Registre de Defuncions consta un fill difunt al poc de néixer inscrit per la mare i la padrina, Mariagna Arbós.

Al cens de 1910 hi trobem inscrit un fill adoptiu del Pigat: José Miguel Ángel. Té 19 anys, és originari de Tarragona i en fa 15 que és a Fullea. És a dir, que el van adoptar amb quatre anys, l'any 1895, uns dos anys després que morís el seu fill Antoni i la seva filla recent nascuda.

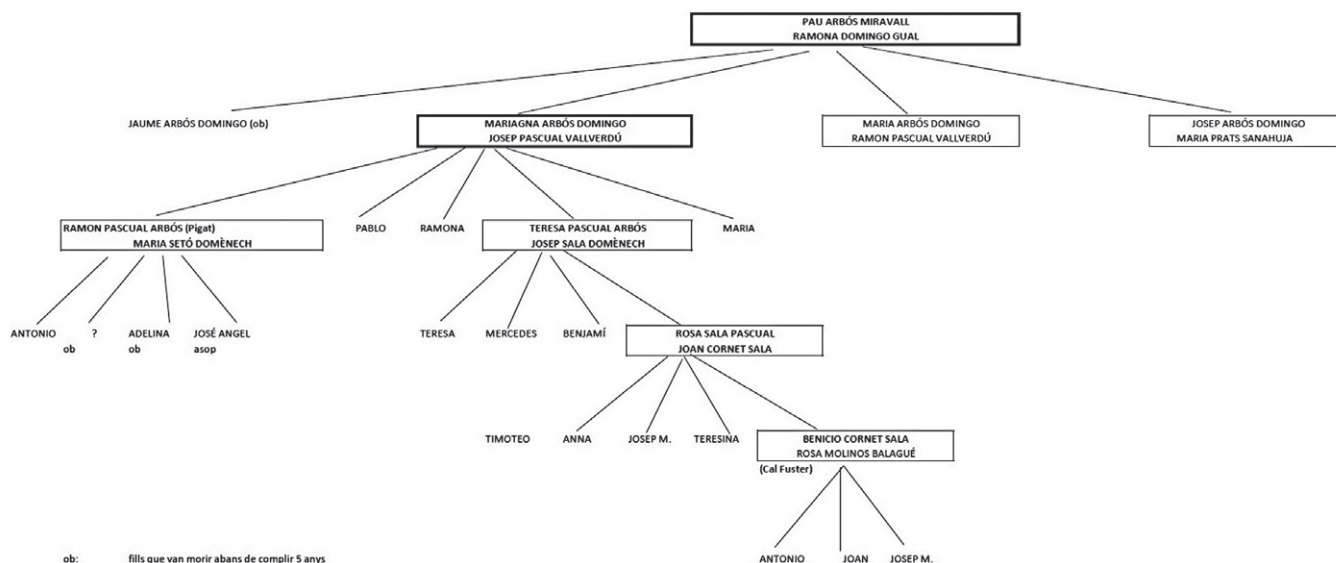
El Ramon Pasqual va morir a l'edat de 74 anys (12-07-1917) i la seva esposa, Maria Setó, als 60 anys (2-04-1913) i a la partida de defunció hi consta que no quedava cap fill viu d'aquest matrimoni.

Al padró de 1896 diu que el Ramon Pascual viu al carrer Montblanc amb la seva dona i la seva mare, que ja és vídua.

En altres padrons el trobem inscrit al carrer Verger o al carrer del Vent. Pot ser confusió o que la casa doni als dos carrers que són paral·lels. També podria ser que el carrer Orient actual llavors formés part del carrer Montblanc.

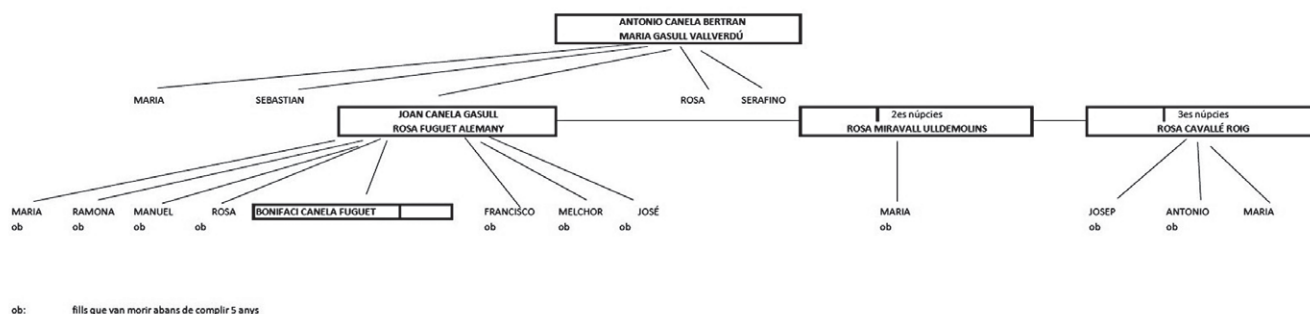
Fotografia de cal fuster, cap al 1980

Arbre genealògic de Ramon Pascual Arbós, Pigat

Pel que fa a la víctima de l'homicidi, Bonifaci Canela Fuguet, fill de Joan Canela Gasull i Rosa Fuguet Alemany, va néixer el 22 de desembre de 1855 a Fullea, i era comandant d'armes i guarnició a la Comandància de Fullea, pertanyent al bàndol carlí.

Va tenir vuit germans, cap dels quals va sobreviure més enllà dels cinc anys i ell va trobar la mort de forma violenta amb només 19 anys. La seva mare ja havia mort quan ell tenia cinc anys i el seu pare es va tornar a casar dues vegades més, amb Rosa Miravall Uldemolins i amb Rosa Cavallé Roig.

Arbre genealògic de Bonifaci Canela Fuguet

Altres casos de violència en el període de la tercera guerra carlina

1.- JOAN TRILLA LLOBET, 22-4-1873

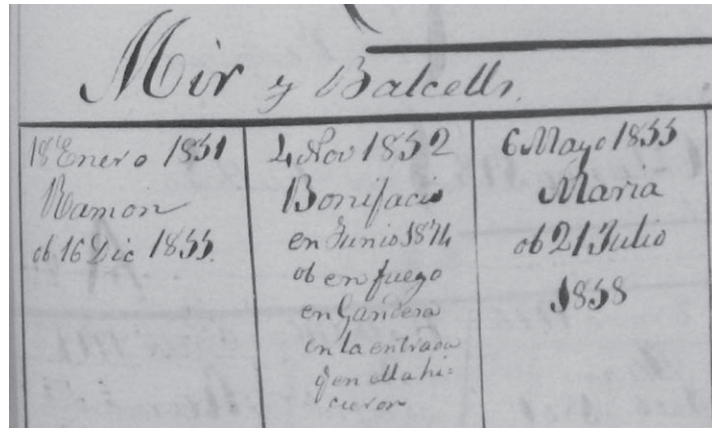
Era solter i tenia 22 anys. El seu cadàver es va trobar a la partida de les Argiloses i Mn. Boada s'hi refereix literalment com un carlista mort per una bala en l'acció que entre les sis i les set de la tarda havia tingut lloc en aquest punt del terme de Fullea.

2.- VICENÇ FONTS ROSELL, 26-5-1874

Era un voluntari carlista, natural de l'Espluga de Francolí i va morir de malaltia a Fullea, a la partida de la Granada, a l'edat de 40 anys.

3.-BONIFACI MIR BALCELLS, juny 1874

Diu Mn. Boada al seu llibre d'arbres genealògics fulledencs que Bonifaci Mir i Balcells, nascut el 4 de novembre de 1852, va morir "en junio de 1874, ob. en fuego en Gandesa en la entrada que en ella hicieron". És a dir, va morir en acció de guerra i segurament formant part de les forces governamentals que van desallotjar els carlins el dia 4 de juny de 1874, que era el dia de Corpus.

Defunció de Bonifaci Mir Balcells

4.-JERONI CASTELLNOU MESTRES, 29-8-1874

Era un tinent de cavalleria de l'exèrcit carlista, natural de Seròs (Lleida) i va morir a l'edat de 60 anys de mort natural a Fullea.

5.- JOSEP AMORÓS SALTÓ, 7-12-1874.

Tenia 45 anys i era de l'Espluga Calba. Va morir en acció de guerra al terme de Fullea, a la partida del Comellar d'en Piquer.

6.- RAMON CANTÓ MASGORET, 16-2-1875

Al Llibre d'Òbits només consta el seu funeral el dia 13-3-1875 amb l'anotació de que es creu que va morir el dia 16 de febrer, atacant la ciutat de Cervera. Se suposa que era carlí perquè en aquelles dates Cervera estava ocupada pels liberals. Tenia 32 anys.

7.- MAGÍ CARAFELL, 9-3-1875

Tenia 20-25 anys i era de Golmés. Va morir violentament a la partida dels Masos. Era solter i pertanyia als voluntaris de les Borges Blanques.

8.- GAVINO OSES, 31-3-1875

Tenia 45-50 anys i era tinent de l'exèrcit carlista, segons el "pase" que se li va trobar. Va morir en un atac dels liberals contra els carlistes la matinada del 31-3-1875 a Fullea. Sembla que anava de pas de Navarra al Maestrat.

9.- PASQUAL ROMEU CIVIT, 19-4-1876

Va morir de forma violenta "degollado y muerto de un tiro" al carrer del Cementiri de Fullea, a l'edat de 27 anys.

Per aquest assassinat hi havia ordre de recerca d'un altre veí de Fullea, Francesc Masgoret Masip.

En resum, trobem que a Fullea hi va haver:

- Morts violentes en acció de guerra:

- Josep Amorós Saltó
- Joan Trilla Llobet
- Gavino Osés
- Bonifaci Mir Balcells

- Morts violentes sense que consti acció de guerra:

- Magí Carafell (voluntari)
- Pasqual Romeu Civit
- Bonifaci Canela Fuguet

- Morts naturals de militars:

- Vicenç Fonts Rosell (voluntari carlista)
- Jeroni Castellnou Mestres (tinent de cavalleria carlista)

- Morts violentes en acció de guerra de fulledencs fora del poble:

- Ramon Cantó Masgoret

Terminologia militar

La terminologia militar que hem pogut consultar en diferents documents de l'època, constata l'existència d'un assentament carlí a la població de Fullea, tot i que no podem saber el número de persones que en formaven part. Es parla de *Comandancia Militar de Fullea* i també es fa referència a:

- *Ejército Real de Catalunya, 2º batallón*
- *Tercer batallón de las Garrigas*
- *2º batallón, tercera compañía de Lérida*
- *Comandancia General de Lérida*
- *6º batallón del Maestrazgo*
- *Hospital Militar de La Granadella*
- *Hospital de l'Espluga*

També trobem referències a càrrecs militars diversos,

- *Comandante de armas y guarnición*
- *Comandante de armas*
- *Comandante militar*
- *Comandante*
- *Teniente*

- *Capitán*
- *Alférez de Infanteria*
- *Sargento segundo*
- *Voluntario*
- *Voluntario carlista*

a altres poblacions de les Garrigues:

- Les Borges Blanques
- Arbeca
- La Granadella
- Juncosa
- L'Espluga Calba

i de la resta de Catalunya i Espanya:

- Sant Boi de Lluçanès
- Alguaire
- Girona
- Gandesà
- Cedrilla (Terol)
- El Maestrat (Terol i Castelló)

La majoria són rebuts per la paga del salari de soldats carlistes. L'import que més és repeteix és de 8 "reales vellón" al dia per voluntari o soldat i 10 per oficial. Es parla de "socorros" i algunes d'aquestes pagues sembla que es fan pels dies que ha d'estar a l'hospital.

D'hospitals en surt un a la Granadella i un altre a l'Espluga, no sabem si a l'Espluga Calba o a la de Francolí.

D'entre els noms propis de persones relacionades amb l'exèrcit carlí a Fullea, ja sigui amb categoria militar o com a voluntaris, destaca el de Salvador Masgoret, que es repeteix en diversos documents i sembla que pot tractar-se del comandant del lloc. Resseguint el llibre d'arbres genealògics de Mn. Boada, localitzem un Salvador Masgoret Masip, nascut el dia 11-04-1835, que per l'edat podria correspondre, tot i que és un nom força repetit.

Conclusions

La constatació de l'existència de com a mínim tres difunts per acció de guerra a Fullea a més de dos defuncions per mort natural d'un tinent de cavalleria carlista i d'un voluntari carlista a la mateixa població, ens dóna a entendre que sí que hi va haver enfrontaments al nostre terme durant la tercera guerra carlina, tot i que, fins al moment, existeixin pocs estudis que els hagin recollit.

A aquestes tres morts violentes, s'hi han de sumar les altres tres que no consta que s'originessin per enfrontaments bèl·lics si no per discussions o desavinences entre veïns, amb el rerefons de les discrepàncies ideològiques entre liberals i carlins.

Segons el llibre *Història de l'Espluga de Francolí. El segle XIX*, volum V, de Jordi Roca i Armengol, i encaixa bé amb el que hem pogut deduir de la situació a Fullea, "Els carlins estaven

organitzats en partides poc nombroses i sense coordinar. Controlaven bàsicament les zones de muntanya” tot i que, el 4 de juny de 1873, va arribar a l'Espluga de Francolí el general Rafel Tristany amb dos mil homes.

Bibliografia

ARBÓS i GABARRÓ, Santi (2003). *Onomàstica de Fullea (Garrigues)*. Barcelona: Societat d'Onomàstica & Institut Cartogràfic de Catalunya.

BOADA, Josep. *Libro de árboles generalógicos cronológicos de Fullea desde 1824 á 1879. Compuesto documentadamente por José Boada C. Parroco*. Manuscrit de l'AHAT consultable a <http://www.ahat.cat/Document/0000012942>.

BOADA, Josep. *Libro de obitos de la iglesia parroquial de Santa Maria del pueblo de Fullea, arzobispado de Tarragona por José Boada C. Parroco*. Manuscrit de l'AHAT.

CONTINENTE CUEVAS, Juan-Antonio & ARBÓS GABARRÓ, Santi (1993). *Fullea. Un poble de les Garrigues*. Lleida: Diputació de Lleida & Ajuntament de Fullea.

Revista *Sàpiens*, número 110, novembre de 2011. Dossier especial “Carlins!”.

ROCA, Jordi (2000). *Història de l'Espluga de Francolí. El segle XIX*, volum V. L'Espluga de Francolí: Pagès Editors.

TRIBUNAL SUPREMO (1878). *Sentencias del Tribunal Supremo en materia criminal, volum 1*. Madrid : Impr. del Ministerio de Gracia y Justicia

Blog *Fullea Peti Qui Peti*: consultable a <http://fulleda-pqp.blogspot.com>

Arxius consultats

ARXIU MUNICIPAL DE FULLEDA (AMF): documentació de la secció del Jutjat de Pau, llibres de baptismes, matrimonis i defuncions.

ARXIU HISTÒRIC ARXIDIOCESÀ DE TARRAGONA (AHAT): consultable parcialment a www.ahat.cat

Agraïments

Documentació facilitada per Adela Gabarró.

Documentació facilitada per Vicenç Aguado.